

Prof.PhDr. Petr Weiss, PhD., nar.1954, zaměstnán jako psycholog v Sexuologickém ústavu 1.LF UK a VFN a jako profesor klinické psychologie na katedře psychologie FF UK, vědecký sekretář Sexuologické společnosti ČLS JEP, email: weisspetr@volny.cz, adresa: Sexuologický ústav VFN a 1.LF UK, Apolinářská 4, 128 00 Praha 2

Ženská a mužská sexuální atraktivita z pohledu sociobiologie

Prof.PhDr. Petr Weiss, PhD.

Souhrn:

Práce podává přehled o základních behaviorálních a fyzických charakteristikách, které určují sexuální atraktivitu mužů a žen z hlediska evoluční biologie a evoluční psychologie.

Klíčová slova: SEXUÁLNÍ ATRAKTIVITA, CHARAKTERISTIKY, EVOLUČNÍ POHLED

Summary:

Autor provides a review of basic behavioral and physical characteristics which seems to be the most important for the sexual atraktivitu of men and women from the evolutionary viewpoint.

Key words: SEXUAL ATTRACTIVITY, CHARACTERISTICS, EVOLUTIONARY THEORY

Tento text byl v minulosti publikován v časopise Postgraduální medicína 6, č.2, 2004, p. 156-159

Sociobiologie je definována jako aplikace evoluční biologie na sociální chování živočichů, včetně člověka (Barash, 1977). V oblasti sexuálního chování jako první použil sociobiologický přístup Symons (1979) ve svém průkopnickém díle *Evoluce lidské sexuality*. Evoluční přístup všeobecně vychází z předpokladu, že existující životní formy jsou výsledkem postupných změn v genetické výbavě živočichů. Tyto změny jsou výsledkem přirozeného výběru, tedy přežití těch genů, které jsou dobře adaptované ve svém prostředí. V oblasti sexuálního chování se pak tento proces řídí tzv. sexuálním výběrem, který je založen na tom, že a) příslušníci jednoho pohlaví (obvykle muži) soutěží mezi sebou o (reprodukční) přístup k příslušníkům opačného pohlaví, a b) na preferenčním výběru příslušníků jednoho pohlaví (obvykle žen) určitých příslušníků opačného (Trivers, 1972). Muži obvykle soutěží o reprodukční přístup k ženám nebo o zdroje (energie, potravy atd.) pro ženy důležité, jsou iniciativní při sblížení (dvoření), účastní se rizikových aktivit kvůli tomu, aby ženy zaujali, aby na ně zapůsobili. Jak tvrdí Symons, sex je vnímán ve všech lidských kulturách jako něco "co ženy mají a muži chtějí".

V pozadí rozdílů v sexuálním chování mužů a žen je obrovský rozdíl v jejich rodičovských investicích. Podle evoluční biologie je totiž rodičovská investice zdroj, který jedno pohlaví vlastní a po kterém druhé pohlaví touží (přičemž to samozřejmě neznamena, že jedinec si musí být vědom reprodukčních následků svých emocí či aktivit). U živočišných druhů, u kterých je relativně malý rozdíl v rodičovské investici (například u některých ptačích druhů), jsou rozdíly v sexuálním chování samců a samic podstatně menší než u druhů s výraznou asymetrií investic obou pohlaví.

Principiálně přitom platí Symonsův poznatek, že jelikož lidskou evoluční historii charakterizuje větší soutěživost mužů o přístup k ženám než naopak, není překvapující, že muži vykazují podstatně větší touhu po rozmanitosti sexuálních partnerů a aktivit než ženy (jsou například náchylnější k odosobněným či k náhodným sexuálním aktivitám a mají méně diskriminačních kritérií pro sexuální partnery - jsou méně "vybíraví"). Plyne z toho, že ženy (podobně jako samičky subhumánních živočichů) mají podstatně menší problémy najít si partnera, zvláště pokud nejsou příliš vybíravé. Potvrzuje to i klasický výzkum Clarka a Hatfielda (Hatfield a Sprecher, 1986), v němž najatí dobrovolníci, muži i ženy, oslovovali v univerzitním kampusu příslušníky opačného pohlaví a po navázání kontaktu jim dávali tři různé otázky: zda by s nimi šli večer na schůzku, zda by večer k nim přišli do bytu a zda by s nimi večer šli do postele. Zatímco polovina oslovených mužů i žen odpověděla na první otázku kladně, 75 % mužských respondentů, ale žádná oslovená žena, akceptovalo i nabídku sexu.

Sexuální atraktivita žen

Některé faktory se však z hlediska evolučněbiologického jeví pro mužský výběr jako určující, a to především ty, které zaměřují mužskou sexuální preferenci směrem ke znakům reprodukční kapacity objektu (tedy na jeho pohlaví, mládí, tvar těla). Ženy s průměrnými obličejovými charakteristikami jsou podle Langloise a Roggmana (1990) pro muže atraktivnější snad proto, že tyto signalizují nepřítomnost genetických anomálií.

Primární roli v tomto procesu (hodnocení potenciální partnerky) má přitom u lidí (ale i u ostatních primátů - viz například změna zbarvení zadku

orangutaních či šimpanzích samiček v estru) zrak. Se vzpřímeným postojem a s možností sexuálního styku tváří v tvář navíc u lidí získaly frontální tělesné atributy ještě větší význam než u jiných živočichů. Jak upozorňuje Singer (1985), mnozí muži jsou přitahováni ženským pubickým ochlupením a ňadry, mnohé ženy velikostí mužova penisu - ženy mají dle tohoto autora jistě ne náhodou v živočišné říši největší prsa a muži největší penis v poměru k velikosti těla.

Tím prvním - a pravděpodobně nejdůležitějším - vizuálním ukazatelem je věk partnerky. Muži (na rozdíl od žen, ale i od samců subhumánních živočichů) projevují obecně preferenci mladších partnerek před partnerkami sice staršími, ale ověřenými a ještě plodnými. Důvodem této preference by mohla být sexuální strategie (vědomá či nevědomá), která vede muže k tomu, aby se pokoušeli zajistit si exkluzivní sexuální přístup k ženě po celou dobu jejího fertilního věku. Muž touží být otcem všech jejích dětí, nechce investovat do dětí jiných mužů (proto je v některých kulturách tak vysoce ceněno panenství, které uvedenou exkluzivitu zaručuje).

Zdá se, že právě tento mechanismus je i v pozadí překvapivých výsledků výzkumu Johnstona a Franklina (1993), podle nichž jako ideální, nejatraktivnější ženský obličej vytvořili na základě identikitů mužští probandi typický obličej 11 leté dívky (s vyšším čelem, menší bradou a plnějšími rty). Tento předpoklad potvrzuje i výzkum Quinseyho a jeho společníků ze stejného roku, v němž vysokoškoláci posuzovali atraktivitu žen a mužů různého věku. Zatímco studenti hodnotili pubescentní dívky stejně sexuálně přitažlivé jako své vrstevnice, studentky pubescentní chlapce vůbec nepovažovaly za sexuálně atraktivní (Quinsey et al., 1993).

Muži, bez ohledu na stáří, preferují ženy ve věku mezi necelými dvaceti a necelými třiceti lety, tedy "late teens" až "late twenties" (Kenrick a Keefe, 1992), s vrcholem preferencí žen ve věku mezi 18 až 22 lety. Věk je totiž nezávisle na kultuře prvním ukazatelem fertility. Po tomto věku ženská atraktivita pozvolna klesá a tento pokles dramaticky akceleruje kolem padesátky, průměrného věku menopauzy. Tato zjištění potvrzují vlastní výpovědi mužů, ratingové posuzování atraktivity, skrytá pozorování chování probandů i falometrické výzkumy.

Uvedená věková preference dle Symonse (1979) reprezentuje kompromis mezi maximálním ženským reprodukčním potenciálem (relevantním pro muže z hlediska dlouhodobého partnerského vztahu) a maximální fertilitou (relevantní z hlediska jednorázového sexuálního styku).

Nepedofilní heterosexuální muži dále preferují ženské objekty s průměrnou hmotností a s typickým ženským poměrem mezi pasem a boky, který zajišťuje optimální fertilitu (Singh a Luis, 1995). Tento, pravděpodobně po věku hned druhý nejdůležitější výběrový faktor, tedy tzv. WHR (waist-hip ratio), je kromě ukazatelem plodnosti ženy i důkazem toho, že není těhotná (právě během těhotenství se poměr pasu a boků dramaticky mění). U prepubertálních dívek, u nichž se ještě boky nezaoblily, je tento poměr větší (přibližně 0,85), u dívek postpubertálních a u mladých žen se snižuje (asi na 0,75), a poté se znovu zvyšuje u žen starších, u nichž se pas zvětšuje (0,85 a více). Obecně přitom platí, že čím je WHR vyšší, tím nižší je atraktivita a současně i plodnost ženy (ženy s úzkými boky a ženy obézní jsou méně plodné). Podle mnoha zjištění, jejichž přehled podává Mealeyová (2000), preference mužů pro ženy s nízkým WHR je konstantní (právě k jeho snížení sloužily například i korzety užívané v 19. století), i když preference žen dle ukazatelů výšky, hmotnosti a velikosti ňader se historicky a transkulturně liší. Marilyn Monroe, Twiggy i současné supermodelky měly či mají WHR přibližně 0,66 až 0,7, a to přesto, že jiné kulturně podmíněné standardy ženské krásy se mění.

Do jisté míry je dalším ukazatelem ženské atraktivity i velikost ňader. Většina současných mužů našeho kulturního okruhu preferuje poněkud nadprůměrné velikosti ňader, nicméně tato preference není historicky a ani transkulturně stálá. Spíše než velikost je pro atraktivitu poprsí rozhodující tonus ňader, který - na rozdíl od jejich velikosti - souvisí s věkem ženy a s její plodností.

Podobně jako obezita (zvyšující WHR) mají negativní vliv na atraktivitu (ale i na plodnost) žen zjevná podvýživa a choroby. Tak, jako u jiných živočichů, i u člověka jsou viditelné vnější tělesné znaky (například zkažené zuby, mastné a spleené vlasy, sinalá kůže) spolehlivým indikátorem zdravotního stavu a tím pádem i klíčem k posuzování atraktivity. Indikátorem zdravotního stavu však může být i tělesný pach - i když většinou neuvědoměle a méně než u

subhumánních živočichů, hraje čich stále ještě velkou roli v lidské sexualitě. Postpubertální ženy produkují vaginální sekreci (ale i v podpažních žlázách a ve žlázkách kolem dvorců bradavek) mnohé látky (odoranty), kterých množství variuje během menstruačního cyklu, a které jsou - podobně jako u jiných primátů - schopné vzbudit sexuální zájem mužů.

Menstruačním cyklem se však řídí i jiné sexuální signalizace žen. Mnohé výzkumy prokazují, že uprostřed cyklu, tedy v období kolem ovulace (maximální fertility) - přičemž většinou si samy ani nejsou vědomy toho, kdy u nich k ovulaci dochází - odhalují ženy nejvíce plochy kůže těla, nejvíce se malují, nosí nejprovokativnější oblečení, nejvíce šperků, nejčastěji navštěvují bary a restaurace, jsou sexuálně vzrušivější, mají více erotických fantazií, více masturbují, ale jsou i nejvíce nevěrné. U žen, které žijí v trvalém partnerství, nebo u těch, u nichž je přirozený hormonální cyklus potlačen užíváním hormonální antikoncepce, se tyto výkyvy v chování projevují podstatně méně.

Všechny zmíněné znaky zaměřující mužskou sexuální preferenci směrem ke znakům reprodukční kapacity objektu (tedy na jeho pohlaví, mládí, tvar těla a absenci genetických anomálií) jsou přitom podle Williamse (1992) výsledkem vývojové adaptace. Normální sexuální preference mužů jsou tedy určeny především těmi charakteristikami objektu, které jsou relevantní z hlediska reprodukce.

Sexuální atraktivita mužů

Sexuální atraktivita mužů se však řídí poněkud jinými pravidly. Při výběru stabilního partnera (tedy v rámci dlouhodobých sexuálních strategií), se muži a ženy liší především v tom, jaký význam přiřkládají faktoru věku. Zatímco pro muže je při výběru dlouhodobé partnerky věk ženy nejdůležitější charakteristikou (preferují ženy mladší, fertilní, ale zatím bezdětné), u ženského výběru nehraje věk potenciálního partnera takovou roli. Tento rozdíl je způsoben především skutečností, že zatímco fertilní období žen je omezeno na relativně krátkou dobu od dosažení tělesné dospělosti do klimaktéria, u mužů se plodnost ani ve vyšším věku podstatně nesnižuje (nejméně do 60 let). U lidí - podobně jako u subhumánních živočichů - navíc

vyšší věk může znamenat i vyšší postavení v sociální hierarchii a z toho odvozený výhodnější přístup ke zdrojům.

Nejdůležitějšími se pro výběr dlouhodobého partnera zdají - kromě genetických a zdravotních charakteristik - právě signály svědčící o jeho přístupu ke zdrojům. Podle výzkumu Busse (1989) ve všech 37 autorech zkoumaných kulturách přikládaly ženy největší důležitost budoucímu nebo aktuálnímu finančnímu zajištění partnerů a jejich společenskému postavení či moci (a to přesto, že muži skórující vysoko v těchto parametrech jsou častěji nevěrní a častěji se i rozvádějí). Vizuální signály potvrzující tyto kvality se přitom samozřejmě transkulturně liší - od počtu velbloudů a množství a obsahu tetování k autům či značkovým hodinkám a oblekům - ale všude jsou movití muži s vyšším postavením "označkováni" podobnými ornamenty signalizujícími jejich status. Pro muže z této ženské sexuální strategie plyne, že když společenské postavení může zlepšit jeho přístup k potravě či k pohlavnímu styku, pak má pro něho smysl usilovat o postavení samotné, stejně, jako má smysl získávat peníze, i když se jich nenajíte (Wright, 1994).

I když vyššího postavení a majetku dosahují muži zpravidla až ve vyšším věku, mladí muži mohou taky signalizovat svůj tzv. RHP, tedy Resource Holding Potential (potenciál přístupu ke zdrojům). Tento potenciál může zahrnovat různé indikátory, jakými jsou například rodinné zázemí, vzdělání, profese, inteligence a aspirace. Není vůbec překvapující, že ženy obvykle zmiňují právě tyto atributy při popisu ideálního partnera (Mealey, 2000).

Vzhledem k tomu, že lidé patří k živočišným druhům s extrémně vysokou rodičovskou investicí, musí navíc muži ženám, které se snaží získat pro dlouhodobé partnerství, signalizovat ne pouze to, že mají přístup k zdrojům, ale i ochotu se o ně podělit. Dokazují tím, že v budoucnu budou ochotni investovat - čas, city, peníze, energii - do partnerky a do jejích potomků. To například symbolicky prokazují dáváním dárků - od kytice květin, až po diamantové zásnubní prsteny (přičemž pravděpodobně není rozhodující absolutní hodnota daru, spíše jeho relativní cena vzhledem k příjmům zájemce). Reprodukční zdar ženy je totiž závislý ne pouze na finančních či sociálních kvalitách partnera, ale i na její schopnosti správně odhadnout jeho ochotu starat se o druhé, spolehlivost a trvalost jeho závazku k ní samotné.

Jak tvrdí Wright (1994), přirozený výběr proto zvýhodňuje muže, kteří dovedou předstírat svou vytrvalou oddanost. Ze stejného důvodu je rovněž výhodné, když muži projevují (předstírají) i lásku k dětem.

Nicméně pokud žena nehledá dlouhodobé partnerství, tedy muže, který bude v budoucnu investovat své zdroje do ní a do jejích potomků, vzhled muže může být důležitějším faktorem výběru než jeho sociální status. V této souvislosti se pak stávají nejvýznamnějšími ty vzhledové charakteristiky muže, které souvisejí s testosteronovými ukazateli a s ukazateli dobré imunity. Mezi tyto indikátory patří především tělesná symetrie (která souvisí i s dobrou fertilitou a s nepřítomností genetických anomálií), muskulatura, WHR (waist-hip ratio, tedy poměr pasu a boků) kolem 0,9 (Barber, 1995). Kromě těchto ukazatelů jsou testosteronově závislé i hustší a tmavší vousy, výška postavy, její "trojúhelníkový" tvar (muži v posilovnách cvičí především horní část těla, zatímco ženy se v posilovnách zbavují nadváhy nebo cvičí dolní polovinu těla). Navíc je zjevně alespoň částečně testosteron dependentní i sociální dominance. Dalším korelátem fyzické atraktivity mužů je i tělesný pach - odoranty jsou nejen sexuálně dimorfní, ale informují i o imunologickém statusu jedince. Ženy jsou přitom odoranty více ovlivnitelné než muži (Mealey, 2000).

Ženy jsou u mužů citlivé i na behaviorální indikátory, a to především ty, které signalizují jejich zdravotní stav a "sociální vizibilitu". Tyto indikátory přitom nezahrnují pouze fyzické charakteristiky, jako u sportovců, ale i kreativní vlastnosti, jako je tomu například u hudebníků, vědců či politických vůdců. Soutěživost mužů v boji o reprodukční přístup k ženám se může projevit v různých formách a naštěstí preference žen jsou v této oblasti různé - zatímco pro některé budou sexuálně atraktivní skutečně pouze kulturisté, jiné preferují například romantické básníky.

K behaviorálním charakteristikám můžeme zařadit i sexuální agresivitu muže, či řekněme - v mírnějších formách - jeho sexuální asertivitu či naléhavost. V této souvislosti je zajímavé nejenom zjištění, že pro mnohé ženy je sexuálně vzrušující představa znásilnění, ale i zajímavý fenomén uváděný Kossovou (1992), že u tzv. date rapes, tedy znásilněních na schůzce, je prokázáno, že žena zůstane s větší pravděpodobností v

partnerském vztahu s pachatelem i po této události při dokonaných znásilněních než při pouhých pokusech. Z toho plyne, že i určitý stupeň agrese či sexuální naléhavosti muže v sexuální oblasti může vést k jeho zvýšenému reprodukčnímu zdatu. Dle evoluční teorie "Sexy Sons" totiž synové sexuálně agresivnějších mužů zdědí geny, které jim opět zaručí vyšší pravděpodobnost pokračování genetické informace v dalších generacích, což je i v zájmu jejich matek (synové sexuálně agresivních otců budou s větší pravděpodobností rovněž sexuálně agresivnější). Navíc výzkumy potvrzují, že přibližně 40 % žen v USA alespoň někdy řekne "ne" když ve skutečnosti to znamená "ano" (Muehlenhard a Hollabaugh, 1988). U čínských žen to bylo pouze 30%, ale u Rusů až polovina (Sprecher et al., 1994). Tyto ženy zjevně muže testují z hlediska jejich sexuální důraznosti. (Současné však z těchto výzkumů plyne, že mírná většina žen myslí vždy skutečně "ne" když říká "ne").

Proces dvoření

Money (1986) v lidském (a vůbec v savčím) sexuálním chování rozlišuje tři fáze. První je fáze proceptivity, v níž dochází k vzájemnému vzrušení, přitahování, vybízení a dvoření. Akceptace je fází vzájemného tělesného kontaktu, a to zvláště kontaktu genitálního. Akceptace může pak být následována fází třetí, fází koncepce, která v sobě zahrnuje těhotenství, porod a rodičovství. Podle Moneyho celý tento proces (který je doprovázen citem, kterému se v obecné řeči říká zamilování) trvá v průměru dva roky, přičemž za tuto dobu stačí proběhnout fáze proceptivní, akceptivní i konceptivní (tedy "námluvy", koitus i oplodnění), těhotenství, porod a ta poporodní doba, v níž žena a dítě potřebují nejvíce pomoc a ochranu. Jak uvádějí Kolářský a Madlafousek (1986), normální muž miluje svou ženu ještě i rodící a kojící.

Proces flirtování (tedy proceptivní fázi erotosexuálního sblížení) přitom popisuje Money (1995) takto: u lidí sexuální vzrušení a soulož předchází malé drama flirtu. Svobodní muži a ženy se obvykle setkávají na místech vhodných k seznámení (bary, parky, korza). Zde je hlavním úkolem ženy být viděna, hlavním úkolem mužů je upozorovat ji a vyvinout akci. Na tomto základě vznikne jako první oční kontakt. Od této chvíle je chování dvojice

předvídatelné a řídí se stejnými pravidly v kosmopolitních velkoměstech Západu i v indiánských vesnicích v amazonské džungli. Pokud je oční kontakt vzájemně udržen a eventuálně doprovázen úsměvem, je vlastně přede hrou přiblížení. Otevření konverzace pak může být úplně banální, například otázkou kolik je hodin. Důležitý zde není obsah sdělení, ale vokální podbarvení, tón hlasu. V případě, že dialog pokračuje, rytmus řeči postupně akceleruje, je doprovázena prohloubením dýchání, zvýšením hlasitosti a naléhavosti, a to nezávisle na (ne)důležitosti obsahu. Pokud přitom oba účastníci sedí, nastavují se tak, aby byli tváří v tvář, a posunují se blíže k sobě. Přitom si jazykem navlhčují rty. Jakoby pro větší pohodlí si odkládají či vyhrnují části oděvu, odhalují si kůži hlavně kolem krku a na ramenou. Mění polohu paží a nohou, a jejich gesta jsou rozmáchlejší a tak se občas dotknou toho druhého. Bez toho, aby si to uvědomovali, zrcadlí vzájemně svá gesta a postupně se jejich těla synchronizují v anticipaci recipročních pohybů při líbání, přede hře a souloži. Tyto procesy jsou přitom vegetativně doprovázené zvýšením tepu, zrychleným dýcháním a pocením.

Podobné flirtování ve zkrácené podobě probíhá dle autora i mezi milenci či mezi manželi, u nich však vede rychleji k tělesnému kontaktu a k souloži. Vynechání této fáze přitom i zde může způsobit, že penovaginální intromise (tedy soulož) je pak dysfunkční či představuje spíše nepříjemný zážitek pro oba partnery, hlavně pak pro ženu.

Kolářský a Brichcín (1999) na základě poznatků lidské etologie uvádějí, že muži i ženy vysílají v proceptivní fázi k prospektivnímu partnerovi signály zdůrazňující vlastní pohlavní příslušnost (tzv. gender signals). Muž se před přitažlivou ženou staví tělesně rozměrnějším a dominantnějším, chce jí imponovat galantností, podnikavostí, vlastnickými přednostmi, vystavuje na odívání znaky svého sociálního statusu a naznačuje tak svůj altruistický potenciál. Podvědomě si tím testuje partnerku, zda i ona mu odpoví posílením své ženskosti. Žena, pokud je příslušnicí sexuální většiny (a dodejme pokud muž jí připadá partnersky perspektivní), jeho podnikavost stimuluje. Pohlavní přitažlivost se přitom dle Kolářského a Brichcína odráží v mimice, pantomimice i v držení těla osoby navazující známost. Bez zmíněných znaků příslušnosti k vlastnímu pohlaví se sexuální atraktivita

snižuje (sestry ani dcery své gender signals k pokrevně příbuzným mužům nevysílají). Mozek gynefilního muže si tak v této fázi sblížování automaticky ověřuje, zda přítomná osoba je z jiného rodinného klanu, zda je fertilního věku, opačného pohlaví a příznivě eroticky vyladěná.

Jak uvádí Kolářský (1995), při falometrickém vyšetření normálních mužů (tedy při přístrojovém vyšetřování jejich sexuální preference a reaktivity) lze pozorovat vzorce chování ženy, které jsou obecně přitažlivé v předkopulačních fázích: hození očkem (ogling), křížení nohou, hlazení vlasů (hair preening), cudné zakrytí klínu (coyness), dělání se drobnější, jakoby bezmocnou, a její určité mimické vzorce. Tyto vzorce chování dle autora zvyšují ono prokrvení penisu, které působí již samotné somatické znaky téže ženy. Jestliže žena vysílá signály motivace neerotické, její zjev vyvolá u normálního muže penilní reakci nižší, a pokud je v emoci přímo antierotické (jako je například hněv), sexuálně motivační proces se může i úplně zastavit.

Ženy tedy rozhodně nejsou pouhými pasivními objekty mužské aktivity - na procesu dvoření (sblížování) aktivně participují (Greer a Buss, 1994). Úspěšný průběh sexuální interakce je zajištěn sukcesivní realizací jednotlivých sblížovacích fází v chování obou partnerů. Tato realizace je podmíněna vzájemnou synchronizací chování obou účastníků interakce a harmonizace přechodu mezi jednotlivými dílčími stádii je považována za základní podmínku vzájemného uspokojení (Klein, 1997).

Literatura:

- Barash, D. P.** (1977). *Sociobiology and behavior*. New York: Elsevier.
- Symons, D.** (1979). *The evaluation of human sexuality*. New York: Oxford University Press.
- Trivers, R. L.** (1972). Parental investment and sexual selection. In **Campbell, B.(Ed.)**, *Sexual selection and the descent of man: 1871-1971*. p. 326-338, New York: Aldine.
- Hatfield, E., & Sprecher, S.** (1986) . *Mirror,mirror: The importance of looks in everyday life*. Albany: Sunny Press.
- Langlois, J. H., & Roggman, L. A.** (1990). Attractive faces are only average. *Psychological Sciences, 1*, 115-121.
- Singer, B.** (1985). A comparison of evolutionary and environmental theories of erotic responde. *Journal of Sex Research, 21*, 229-257.
- Johnston, V. & Franklin, M.** (1993). Is beauty in the eye of the beholder? *Ethology and Sociobiology, 14*, 183-199.

- Quinsey, V. L., Rice, M. E., Harris, G. T., & Reid, K. S.** (1993). The phylogenetic and ontogenetic development of sexual age preference in males. In **Barbaree, H. E., Marshall, W. L., & Hudson, S. M. (Eds)**, *The juvenile sex offender*. p. 126-147, New York: Guilford.
- Kenrick, D. T., & Keefe, R. C.** (1992). Age preferences in males reflect sex differences in human reproductive strategie. *Behavioral and Brain Sciences*, 15, 75-133.
- Singh, D., & Luis, S.** (1995). Ethnic and gender consensus for the effects of waist-to-hip ratio on judgment of women's attractiveness. *Human Nature*, 6, 51-65.
- Mealey, L.** (2000). *Sex Differences: Developmental and evolutionary strategies*. London: Academic Press.
- Williams, G. C.** (1992). *Natural selection: Domains, levels, and challenges*. Toronto: Oxford University Press.
- Buss, D. M.** (1989). Sex differences in human mate preferences: Evolutionary hypotheses tested in 37 cultures (with commentary and rejoinder). *Behavioral and Brain Sciences* 12, 1-49.
- Wright, R.** (1994). *The moral animal: The new science of evolutionary psychology*. New York: Pantheon.
- Barber, N.** (1995). The evolutionary psychology of physical attractiveness. Sexual selection and human morphology. *Ethology and Sociobiology*, 16, 395-424.
- Koss, M. P.** (1992). The underdetection of rape: Methodological choices influence incidence estimates. *Journal of Social Issues*, 48, 61-75.
- Muehlenhard, C. L., & Hollabaugh, L. C.** (1988). Do women sometimes say no when they mean yes? The prevalence and correlates of women's token resistance to sex. *Journal of Personalita and Social Psychology*, 54, 872-879.
- Sprecher, S., Hatfield, E., Cortese, A., et al.** (1994). Token resistance to sexual intercourse: College studen's dating experience in three countries. *Journal of Sex Research*, 31, 125-132.
- Money, J.** (1986). *Lovemaps*. New York: Irvington Publishers.
- Kolářský, A., & Madlafousek, J.** (1986). *Diagnostika sexuální agresivity s využitím falometrie*. Předneseno na VIII. košických sexuologických dnech, Košice.
- Money, J.** (1995). *Gender maps: Social contstructionism, feminism, and sexosophical history*. New York: The Continuum Publishing Company.
- Kolářský, A., & Brichcín, S.** (1999). *Proceptivita jako perspektivní téma klinické a soudní sexuologie*. Předneseno na XI. bohnických sexuologických dnech, Praha.
- Kolářský, A.** Principy sexodiagnostiky. In **Brichcín, S., Kolářský, A., Netík, K., & Weiss, P. (Eds.) (editoři)** (1995). *Sexuální delikventi z pohledu psychiatrické sexuologie*. Zprávy č. 126, p.34-47 Praha: Psychiatrické centrum.
- Greer, A. E., & Buss D. M.** (1994). Tactics for promoting sexual encounters. *Journal of Sex Research*, 31, 195-201.
- Klein, Z.** (1997). Sexuální obtěžování z pohledu etologie člověka. *Psychiatrie*, 1, 117-120.

**Prof.PhDr.Petr Weiss,PhD., Sexuologický ústav VFN a 1.LF UK, Apolinářská 4,
128 00 Praha 2**